

ЗАХИСТ ПРАВ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

О. ДЗЕРА

*доктор юридичних наук,
член-кореспондент НАПрН України,
професор кафедри цивільного права
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка),
заслужений юрист України*

За часів незалежної України безумовним досягненням у правничій сфері можна вважати реформу цивільного законодавства, яка була втілена у прийнятті нового Цивільного кодексу України (далі — ЦК України). Увібравши в себе кращі досягнення вітчизняної цивілістики, починаючи з дореволюційної доби, а також врахувавши позитивний досвід цивілістичної думки європейських країн, цей нормативний акт по праву називають кодексом приватного права України. Саме він вперше за довгі роки відновив класичні засади регулювання цивільних відносин завдяки переосмисленню ставлення до людини як особистості, її свободи та місця у соціальних відносинах.

Не менш очевидним є той величезний поштовх, який був наданий розвитку науки цивільного права прийняттям нового ЦК України. По суті, кожен інститут, кожна підгалузь, навіть кожна юридична конструкція потребували свого переосмислення у нових умовах економічного життя суспільства та його правового регулювання.

Не залишилися поза увагою вчених і проблемні питання, пов'язані зі здійс-

ненням та захистом суб'єктивних цивільних прав. Разом із тим, і це абсолютно прогнозовано, досі предметом дослідження зазвичай обиралися окремі аспекти відповідних стадій механізму цивільно-правового регулювання, зокрема, здійснення суб'єктивних прав фізичних осіб, особистих немайнових прав, права власності, принципи та межі здійснення цивільних прав, захист окремих видів суб'єктивних прав тощо. Втім, доктрина приватного права потребувала комплексного системного дослідження категорій здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав загалом, яке б акумулювало досягнення попередніх наукових праць, дозволило здійснити глибокий науковий аналіз відповідних цивілістичних категорій і розробити логічно обґрунтовані та взаємопов'язані уявлення про відповідні стадії механізму цивільно-правового регулювання.

Таким дослідженням із впевненістю можна визнати монографію Олексія Олександровича Кота «Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики»¹. У виданні на підставі детального

---

¹ Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія / О. О. Кот. — К.: Алерта, 2017. — 494 с.

наукового аналізу норм чинного законодавства України, доктринальних джерел та матеріалів судової практики автору вдалося досягти необхідного рівня наукової абстракції при визначенні серцевини відповідних цивілістичних категорій та конструкцій і наочно продемонструвати наявність базових взаємопов'язаних засад, які повинні стати основою для вирішення конкретних проблем як доктринально, так і практичного характеру.

Позитивне враження від монографії О. Кота обумовлене передусім обраною метою та завданнями дослідження. Первісна зорієнтованість автора на системне дослідження здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав як двох послідовних стадій механізму цивільно-правового регулювання, а також вдало сформульований план дослідження дозволили уникнути фрагментарного аналізу окремих аспектів цивілістичної доктрини, надавши праці необхідної цілісності при вирішенні проблемних питань.

Також варто зазначити про обрані автором методи дослідження. Так, використання методу комплексного аналізу надало можливість сформулювати доктринальні правові підходи на базі досягнень інших наук, зокрема економіки, соціології, психології та філософії. У свою чергу, порівняльний метод, без застосування якого важко уявити належний рівень сучасної наукової праці, дозволив врахувати здобутки зарубіжної теорії права та цивілістики.

Змістовно працю відкриває розділ, присвячений здійсненню суб'єктивних цивільних прав. Незважаючи на те, що це питання було предметом цивілістичних досліджень, завдяки комплексному підходу автору вдалося виявити нові закономірності вказано-

го цивільно-правового явища, станом на сьогодні найбільш повно проаналізувати і виокремити ознаки та умови здійснення суб'єктивних прав. Серед іншого, наводиться наукове та нормативне обґрунтування визначенню здійснення суб'єктивного права як фактичного вчинення тих дій, актів реальної поведінки особи, можливість вчинення яких надана цій особі шляхом закріплення за нею (набуття) суб'єктивного цивільного права. Визнаючи, що за своєю суттю і правовою природою здійснення права виступає актом поведінки особи, автор приділяє значну увагу важливому питанню про те, чи можливе здійснення суб'єктивного права у формі бездіяльності, а також обґрунтовує твердження, що здійснення права є ініціативною, вольовою, цілеспрямованою поведінкою, умовами якої виступають дієздатність особи, наявність у неї відповідного права, належний суб'єкт здійснення права та відсутність юридичних і фактичних перешкод для відповідної поведінки суб'єкта. При цьому у монографії сформульовано цікавий висновок, за яким здійснення будь-якого суб'єктивного права можливе лише за тієї умови, що зобов'язані особи виконують кореспондуючі цьому праву юридичні обов'язки.

Окремий розділ присвячений категорії зловживання суб'єктивним правом. До того ж, чи не вперше у вітчизняній доктрині права не тільки визначено загальні риси цієї юридичної категорії, а й послідовно проаналізовано особливості зловживання матеріальними та процесуальними правами. Слід окремо відзначити розроблений алгоритм кваліфікації фактичних дій особи як зловживання суб'єктивним правом, що має чітко виражений прикладний характер та покликаний дати вітчизняним судовим органам

інструментарій для вирішення складних практичних питань, які виникають під час розгляду судових справ.

Вельми важливі теоретичні та практичні висновки сформульовані у тій частині монографії, яка присвячена дослідженню питань захисту суб'єктивних цивільних прав.

Значна увага приділена аналізу поняття і правової природи захисту суб'єктивних цивільних прав, а також місця захисту прав у механізмі правового регулювання та співвідношення категорій захисту і цивільно-правової відповідальності. У зв'язку з цим, після ознайомлення з цією частиною дослідження, не залишається сумнівів у наявності взаємного зв'язку між здійсненням та захистом суб'єктивних прав як стадіями правового регулювання. Проведений аналіз поглядів дореволюційних і зарубіжних учених дає підстави вважати, що захист суб'єктивного права і, зокрема, позов у судовому процесі, нерідко вважався формою здійснення суб'єктивного права. У сучасній доктрині приватного права такий висновок вбачається занадто категоричним, оскільки захист може мати на меті не тільки примусове здійснення права, а й виступати наслідком невизнання чи оспорювання належного особі суб'єктивного права. Разом із тим у виданні обґрунтовано стверджується, що і в цих випадках захист нерозривно пов'язаний зі здійсненням суб'єктивних прав, оскільки виступає його необхідною передумовою.

Особливу увагу в монографії приділено способам захисту суб'єктивних цивільних прав. Автор наводить додаткові аргументи на підтримку ідеї про те, що особу, чії права порушуються, не визнаються або оспорюються, недоцільно обмежувати в можливості використовувати лише ті способи

захисту, які передбачені в законі або договорі. І дійсно, такі штучні обмеження не виправдано звужують ступінь свободи індивіда та не повною мірою відповідають диспозитивній спрямованості цивільного права. Водночас не можна допустити також і зворотної ситуації, коли множення способів захисту буде безконтрольним і безцільним. Тому у праці формулюється правило про те, що особа, яка захищає свої права, вправі застосовувати способи захисту прав, хоча і не передбачені законом або договором, але такі, що за змістом здатні належним чином відновити порушене право. При цьому обов'язковими умовами визнання обраного особою способу захисту належним є його ефективність, тобто фактична здатність відновити порушене право, та відповідність способу захисту змісту суб'єктивного права і характеру його порушення.

Окремих позитивних відгуків заслуговує проведене автором дослідження особливостей захисту окремих категорій суб'єктивних цивільних прав, а саме: речових прав, договірних прав, прав інтелектуальної власності, корпоративних прав, спадкових прав, особистих та інших немайнових прав.

У монографії проаналізовано значний масив судової практики, який дозволив сформулювати конкретні науково-практичні рекомендації щодо тих проблемних питань, з якими вітчизняні суди стикаються повсякчасно.

Таким чином, у рецензованому виданні на основі системного та комплексного підходу визначено основні засадничі ідеї вчення про здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав, які були покладені в основу вирішення конкретних проблемних питань як теоретичного, так і практичного характеру. Монографія вирізняється

легкістю сприйняття, глибоким рівнем занурення у суть існуючих проблем, ґрунтовною аргументацією та логічною послідовністю викладу тексту.

У підсумку слід зазначити, що монографія О. Кота «Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики» є першою у вітчизняній цивілістиці фундаментальною працею, в якій втілене комплексне й системне дослідження актуальних наукових і практичних проблем здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав, переосмислено ці правові явища, а також

сформовано надійну базу для подальших наукових пошуків. За рівнем обґрунтованості сформульованих висновків, методологією вирішення завдань, науковою та фактологічною базою дослідження та викладом матеріалу монографія повністю відповідає всім вимогам, які висуваються до таких видів видань, є завершеною самостійною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що, безумовно, свідчить про вагомий особистий внесок автора у розвиток сучасної вітчизняної доктрини приватного права.

Пропонується монографія:

Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія / О. О. Кот. — К.: Алерта, 2017. — 494 с.

Представлена монографія є спробою проведення системного аналізу засад здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав з метою формування цілісного уявлення про ці категорії в науці цивільного права, що ґрунтується на теоретичних засадах та судовій практиці застосування цивільного законодавства України.

У процесі аналізу суб'єктивного права як базисної категорії цивільного права значну увагу було приділено дослідженню поняття здійснення суб'єктивних прав, його природи, а також межам здійснення суб'єктивних прав. Зловживання матеріальними правами та процесуальними правами автор розглядає окремо, виділяючи спільні риси цього правового явища. Більша частина монографії присвячена проблематиці захисту суб'єктивних цивільних прав, зокрема поняттю та правовій природі захисту прав, співвідношенню поняття «захисту прав» із суміжними поняттями, формам захисту суб'єктивних цивільних прав. У монографії висвітлено існуючі в цивілістичній науці підходи до класифікації способів захисту прав, проаналізовано загальні та спеціальні способи захисту суб'єктивних цивільних прав.

Особлива практична цінність роботи полягає у проведеному автором аналізі величезного масиву судової практики застосування законодавства про здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав на рівні актів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів.